

دو فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات حمایت و حفاظت جنگلها و مراتع ایران
جلد ۹ شماره ۱، صفحه ۱۳-۱، (۱۳۹۰)

بررسی بیماری‌گری جدایه‌های مختلف *Isaria farinosae* و *Beauveria bassiana* روی لارو سن چهار پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار (*Hyphantria cunea* (Lep.: Arctiidae))

مریم عجم حسنی^{۱*}، جلال جلالی سندی^۲، محمدجعفر فارسی^۳ و احمد محرابی^۴

*۱- نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری حشره‌شناسی دانشکده کشاورزی دانشگاه گیلان، رشت، ص. پ. ۴۱۶۳۵-۱۳۱۴

پست الکترونیک: shahroodm@yahoo.com

۲- دانشیار، گروه گیاهپزشکی دانشکده کشاورزی دانشگاه گیلان، رشت، ص. پ. ۴۱۶۳۵-۱۳۱۴

۳- استادیار پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران، ص. پ. ۱۳۱۸۵-۱۱۶

۴- کارشناس گیاهپزشکی، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، تهران، ص. پ. ۱۳۱۸۵-۱۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۰۶/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۰۲/۰۸

چکیده

کرم تارتن پاییزه یا پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار یکی از آفات مهم درختان جنگلی می‌باشد. خسارت ناشی از لاروهای این آفت که گاه منجر به بی‌برگی کامل درختان می‌شود، ضرورت اقدامی جدی را در زمینه کنترل آن ایجاب می‌کند. این تحقیق با هدف بررسی بیماری‌گری جدایه از قارچ *Beauveria bassiana* و یک جدایه از قارچ *Isaria farinosae* روی لاروهای سن ۴ پروانه سفید اشجار انجام شد. آزمایش زیست‌سنجی با ۵ تیمار قارچی (فاکتور اول) و ۵ غلظت (فاکتور دوم) به همراه شاهد (آب مقطر) با ۴ تکرار و در هر تکرار ۱۰ عدد لارو سن ۴ در طرح پایه کاملاً تصادفی انجام شد. لاروها به روش Topical با قارچ آلوده شدند. لاروهای شاهد با آب مقطر حاوی ۰/۰۳ درصد Tween-۸۰، تیمار شدند. نتایج نشان داد که جدایه فشنند از *B. bassiana* با ایجاد تلفات ۳۹ درصد بیشترین و جدایه 1872c از *I. farinosae* با ۳۰/۸۲ درصد مرگ و میر در رده بعدی قرار داشت. این دو ایزوله در غلظت 10^4 به ترتیب ۷۲/۵ و ۶۷/۵ درصد تلفات را ایجاد کردند. LD_{50} محاسبه شده برای دو جدایه فوق به ترتیب 0.2×10^3 و 9.5×10^0 کنیدی در میلی‌لیتر بود. حساسیت لاروهای سنین دوم، سوم و پنجم به جدایه فشنند به‌عنوان بیمارگرترین جدایه، در یک آزمایش جداگانه بررسی شد. حساسیت لاروهای سنین مختلف به جدایه فشنند متفاوت بود. به‌طوری که لاروهای سنین دوم و سوم به ترتیب ۵۷ و ۵۱ درصد تلفات را نشان دادند در حالی که لاروهای سن پنجم ۲۹ درصد تلفات داشتند.

واژه‌های کلیدی: پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار، زیست‌سنجی، قارچ‌های بیمارگر

مقدمه

بوته‌ها و علف‌های هرز است که در دنیا ۶۳۶ میزبان گیاهی برای آن شناخته شده‌است. پروانه‌ی سفید اشجار در گذشته آفت قرنطینه خارجی محسوب می‌شد، اما اولین

پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار (*Hyphantria* (Drury) *cunea* یکی از مهمترین آفات درختان مثمر و غیر مثمر،

تحقیقات زیادی در زمینه‌ی کنترل بیولوژیک این آفت انجام نشده‌است. کلنی‌های *Bacillus thuringiensis* به‌عنوان عامل کنترل‌کننده‌ی بیولوژیک مؤثر می‌تواند به صورت آفت‌کش استفاده‌شود. گزارش شده‌است که *B. thuringiensis* Var. *Kurstaki* در مجارستان و کره در کنترل این آفت نقش عمده دارد (Jasinka, 1984; Choi et al., 1986). زنبور (*Chouioia cunea* Yang (Hym.: Eulophidae) باعث مرگ و میر قابل توجه در شفیره‌ی *H. cunea* در نواحی گسترده‌ای از کشور چین شد (Yang wei and Wang, 2008). این پارازیتوئید در آن مناطق به همراه سایر پارازیتوئیدهای بومی نظیر *Coccygomimus disparis*, *Chouioia parnasae* (Ichneumonidae) و *Exorita japonica* (Tachinidae) بالغ بر ۹۰ درصد لارو حشره را انگلی می‌کند (Yang wei and Wang, 2008). در ایران نیز دو پارازیتوئید بومی در گیلان شناسایی و بیولوژی آنها مورد بررسی قرارگرفت که شامل گونه‌های *C. cunea* و *Psychophagus omnivorus* می‌باشد. یک پارازیتوئید تخم‌به‌نام *Trichogramma dendrolini* Matsumura (Hym.: Trichogrammatidae) و یک سن شکارگر با نام *Arma custos* F. (Heteroptera: Pentatomidae) نیز شناسایی شدند (رضایی، ۱۳۸۳).

باوجود تحقیقاتی که در زمینه‌ی کنترل (شیمیایی، مکانیکی و بیولوژیک) پروانه‌ی سفید اشجار انجام شده‌است، اما تاکنون گزارشی در خصوص تأثیر قارچ‌های بیماری‌زای حشرات بر آن به ثبت نرسیده‌است. قارچ‌های بیمارگر حشرات جایگاه چشمگیری در کنترل ملخ‌ها، شته‌ها و بال‌پولک‌داران دارند. *Beauveria bassiana* از مهمترین گونه‌های قارچی است که به طور موفقیت‌آمیزی در کنترل بیولوژیک حشرات مختلف نقش داشته و اثرهای سوئی روی دشمنان طبیعی ندارد (Goettel et al., 1990).

بار در سال ۱۳۸۱ از استان گیلان گزارش شد (رضایی، ۱۳۸۳). این آفت در دو منطقه‌ی استان گیلان: لشت‌نشاء (رشت) و پره‌سر (رضوانشهر)، طغیان کرد و تقریباً بیشتر درختان آلوده از جمله توت، افرای سیاه، سیب، گلابی، لرگ، انجیر، انگور، زبان‌گنجشک، توسکا، بید، صنوبر، عرعر، نارون و گیلاس به‌طور کامل بی‌برگ شدند (رضایی، ۱۳۸۳). این حشره در استان گیلان دارای دو نسل در سال می‌باشد. پس از تخم‌گذاری پروانه‌ها در اواخر اردیبهشت ماه، لاروهای سن اول پس از ۵-۶ روز از تخم خارج شده و به طور دسته‌جمعی شروع به تغذیه می‌کنند. لاروها تقریباً همگی باهم پوست‌اندازی کرده و وارد مراحل بعدی لاروی می‌شوند. خسارت لاروهای سنین بالاتر بسیار بیشتر و لاروهای سنین چهارم و پنجم به شکل پراکنده از برگ‌ها تغذیه می‌کنند. به عبارتی این لاروها حالت تجمع‌ی کمتری نسبت به لاروهای سنین پایین دارند. در سال‌های اخیر، علاوه بر استان گیلان، این آفت در مناطقی از استان‌های اردبیل و مازندران نیز مشاهده‌شده، اما گزارش مستندی مبنی بر آن، به ثبت نرسیده‌است (رضایی، ۱۳۸۳).

از زمان ظهور آفت و با توجه به اهمیت قرنطینه‌ای آن، تعیین سطح پراکنش آفت و تغییرات جمعیت آن با استفاده از تله‌های فرمونی، تله‌های نوری و ردیابی‌های منطقه‌ای در اولویت قرارگرفت، اما جمعیت بالای این آفت به‌ویژه در سال‌های اخیر، ضرورت عملکردی وسیع و کاربردی را طلب می‌کند. از آنجا که مصرف آفت‌کش‌ها اثرهای منفی بر سیستم‌های آب و خاک و زنجیره‌های غذایی را به‌دنبال دارد. بنابراین، استفاده از عوامل کنترل‌کننده‌ی طبیعی مانند پارازیتوئیدها، پرداتورها و عوامل بیماری‌زای حشرات در کنترل آفت قابل توجه می‌باشد.

زمینه کنترل بیولوژیک آفت نامبرده تبدیل نماید. به علاوه، شرایط آب و هوایی استان‌های گیلان و مازندران که مناطق فعلی پراکنش پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار می‌باشند، به لحاظ دارابودن رطوبت بالا برای رشد و تکثیر قارچ، مناسب می‌باشند که خود، فاکتور قابل توجهی برای استفاده از قارچ‌های بیمارگر می‌باشد. در این تحقیق اثر بیمارگری ۴ جدایه قارچ *B. bassiana* و یک جدایه *I. farinosae* روی لاروهای سن ۴ پروانه‌ی سفید اشجار و نیز حساسیت لاروهای سنین ۲، ۳ و ۵ به زهرآگین‌ترین جدایه در شرایط آزمایشگاه مورد بررسی قرار گرفت.

مواد و روشها

پرورش میزبان

در اواسط فصل بهار و هم‌زمان با تخم‌ریزی پروانه‌ی *H. cunea*، دسته‌های تخم (شکل ۱) از درختان آلوده شهر رشت و حومه جمع‌آوری شده و در اتاقک رشد در شرایط مناسب دمایی (24 ± 1 درجه‌ی سلسیوس) و دوره روشنایی به تاریکی (۱۰:۱۴ ساعت) و رطوبت نسبی 75 ± 5 درصد پرورش داده شدند. ظروف مورد استفاده برای پرورش حشرات ظروف تلقی شفاف و به ابعاد $15 \times 10 \times 8$ سانتیمتر مکعب بود. برای تغذیه لاروها از برگ‌های توت استفاده شد. در نهایت، لاروهای پرورش‌یافته برای انجام آزمایش‌های مختلف مورد استفاده قرار گرفتند.

جدایه‌های قارچی مورد استفاده

چهار جدایه از قارچ *B. bassiana* از مؤسسه تحقیقات گیاهپزشکی کشور و یک جدایه از قارچ *I. frinosae* با مشخصات زیر (جدول ۱) برای زیست‌سنجی‌ها تهیه و در انکوباتور با دمای ۲۵ درجه‌ی سلسیوس نگهداری شدند.

این قارچ دارای دامنه‌ی میزبانی وسیعی بوده (Li, 1998) و به دلیل داشتن پراکنش وسیع، سهولت کشت و امکان ذخیره‌سازی کینیدی‌های آن مورد توجه زیادی قرار گرفته است (Rehner, 2005). حشراتی که توسط *B. bassiana* از پای درمی‌آیند، گرد سفیدرنگی روی بدن آنها را می‌پوشاند که به همین دلیل به آن موسکاردین سفید گفته می‌شود. به کارگیری قارچ *B. bassiana* در صنوبرکاریهای برزیل سبب تلفات لاروی و شفیرگی پروانه *Condylorrhiza vestigialis* Guen به میزان بیش از ۶۰٪ گردید (Pogetto et al., 2012). همچنین کاربرد این قارچ در مزارع و گلخانه‌های کلم، بقای مراحل مختلف لاروی را به طور معنی‌داری کاهش داد (Vandenberg et al., 1998). کاهش وزن شفیرگی پروانه *Spodoptera litura*، درصد پایین خروج پروانه از پیله شفیرگی و دفرمه‌بودن همگی پروانه‌ها در نتیجه تیمار با *B. bassiana* گزارش شده است (Basker et al., 2012). از جمله قارچ‌های دیگری که بیمارگری آنها روی طیف وسیعی از حشرات و بال‌پولک‌داران گزارش شده است *Isaria fariosae* می‌باشد (Agudelo and Falcon, 1983). این قارچ در دما و رطوبت مناسب به راحتی روی محیط کشت رشد می‌کند (Yang et al., 2005; Ayyasamy and Baskaran, 2005) و نیز امکان تولید انبوه آن فراهم شده است (Ze et al., 2006).

از آنجا که لاروهای پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار به‌ویژه در سنین پایین دارای رفتار تغذیه‌ای دسته‌جمعی می‌باشند، همواره در زمان آلودگی، جمعیت بسیار بالایی از لاروهای همسن در سطح برگ‌های میزبان مشاهده می‌شود. این موضوع می‌تواند کاربرد قارچ بیمارگر را تسهیل کرده و این عامل بیمارگر را به یک گزینه جدید در

شکل ۱- پروانه ماده برگ‌خوار سفید اشجار در حال تخم‌ریزی روی برگ توت (اصل)

جدول ۱- مشخصات جدایه‌های قارچی استفاده‌شده در آزمایش‌های زیست‌سنجی

نام جدایه قارچ	محل جمع‌آوری	قارچ بیماری‌گر
1872 c	جداسازی‌شده از سفیره‌ی پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار در منطقه‌ی رضوانشهر استان گیلان توسط عجم‌حسینی	<i>I. farinosae</i>
Fashand	جداسازی شده از خاک منطقه‌ی فشد، توسط غزوی	<i>B. bassiana</i>
Spt-22	جداسازی شده از سن گندم در ترکیه توسط پارکر	<i>B. bassiana</i>
Ir-K-40	جداسازی شده از سن گندم در منطقه‌ی کنگاور کرمانشاه توسط حسینی	<i>B. bassiana</i>
566	جداسازی شده از سن گندم در اصفهان توسط پارکر	<i>B. bassiana</i>

کشت و تکثیر قارچ‌های بیماری‌گر و تعیین غلظت‌های مورد آزمایش

جدایه‌های ذکر شده روی محیط PDA کشت شدند. پس از ۱۲ روز، کنیدی‌ها با یک اسکالپل سترون‌سازی‌شده از روی محیط کشت تراشیده شده و درون یک لوله آزمایش محتوی آب مقطر حاوی ۸۰- Tween ۰/۳ /۰۳ درصد قرار گرفتند. سوسپانسیون کنیدی‌ها و ۸۰ Tween ۰/۳-۰/۳ درصد به مدت ۵ دقیقه با مگنت همگن شده و بعد از فیلتر (پارچه توری سترون‌سازی‌شده با قطر منافذ ۱ میلی‌متر) عبور داده شدند تا هیف‌ها از کنیدی‌ها جدا شوند. برای شمارش کنیدی‌ها و تهیه غلظت‌های لازم از لام گلیبول شمار^۱ در بزرگمایی ۴۰۰× میکروسکوپ نوری

استفاده گردید. لازم به ذکر است که در آزمایش‌های مقدماتی، غلظت ۱۰^۴ سبب حدود ۲۰٪ و غلظت ۱۰^۸ نزدیک به ۸۰٪ مرگ و میر در لاروهای سن ۴ شدند. بنابراین بین آنها سه غلظت دیگر با فاصله لگاریتمی انتخاب گردید. از آب مقطر حاوی ۸۰- Tween به میزان ۰/۳ درصد به‌عنوان شاهد استفاده شد.

آزمایش‌های زیست‌سنجی:

۱- بررسی بیماری‌گری جدایه‌های قارچی *B. bassiana* و

I. farinosae روی لاروهای سن چهار

برای آلوده نمودن حشرات، مقدار ۲ میکرولیتر از سوسپانسیون غلظت‌های مختلف از جدایه‌ها، با استفاده از سرنگ هامیلتون در سطح شکمی لاروها (فاصله پایهای

1- Neubar

سنین ۲، ۳ و ۵ انجام شد. لاروهای سن اول در آزمایش مورد استفاده قرار نگرفتند زیرا کوچک بودن آنها مانع قطره‌گذاری موفق می‌شد.

۳- تجزیه آماری

داده‌های حاصل از آزمایش‌های اول و دوم در قالب فاکتوریل در طرح پایه کاملاً تصادفی با نرم‌افزار SAS تجزیه واریانس گردید. مقایسه میانگین‌ها با آزمون دانکن انجام شد. به منظور بررسی‌های زیست‌سنجی و محاسبه LD₅₀ و حدود بالا و پایین، نرم افزار PC-POLO مورد استفاده قرار گرفت.

نتایج

تمام جدایه‌های قارچ‌های استفاده شده سبب مرگ و میر لارو سن ۴ پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار گردید، اما میزان تلفات لاروها براساس غلظت قارچ‌ها متفاوت بود. آنالیز داده‌ها اختلاف معنی‌داری را بین جدایه‌ها ($F=24/06, df=4, P<0/0001$) و غلظت‌های هر قارچ ($F=117/6, df=5, P<0/0001$) نشان داد. اثرهای متقابل این فاکتورها نیز معنی‌دار بود ($F=2/11, df=2, P=0/009$) (جدول‌های ۴، ۵ و ۶). جدایه فشند و 1872c به ترتیب بالاترین میزان مرگ و میر را در لاروهای سن چهار سبب شدند. به طوری که جدایه‌های فوق در غلظت 10^8 بالاترین میزان تلفات لاروی را به ترتیب به میزان $72/5$ و $67/5$ درصد سبب شدند. در همه جدایه‌ها، افزایش میزان مرگ و میر با افزایش غلظت قارچ ارتباط مستقیم نشان داد (جدول‌های ۴، ۵ و ۶).

LD₅₀ برای هر جدایه محاسبه شده و نتایج به دست آمده در جدول ۲ ارائه شده است. میزان LD₅₀ و حدود بالا

دروغین دوم و سوم) قرار داده شد. تیمار شاهد شامل آب مقطر حاوی Tween ۰/۰۳/۰ درصد بود. آزمایش در قالب فاکتوریل در طرح پایه کامل تصادفی شامل ۵ تیمار قارچی (فاکتور اول) و ۶ غلظت (فاکتور دوم) با ۴ تکرار انجام شد. در هر تکرار ۱۰ عدد لارو سن ۴ در نظر گرفته شد. لاروها پس از آلوده‌سازی در اتاق رشد با دمای 25 ± 1 درجه‌ی سلسیوس و رطوبت نسبی ۸۰-۹۰ درصد و دوره نوری به تاریکی ۱۰:۱۴ ساعت قرار گرفتند. برای تغذیه‌ی لاروها از برگ‌های توت استفاده شد. مرگ و میر حشرات هر روز ثبت و این عمل تا ۱۲ روز ادامه یافت.

۲- بررسی حساسیت لاروهای سنین ۲، ۳ و ۵ به زهرآگین‌ترین جدایه

با توجه به نتایج به دست آمده از آزمایش اول که در آن جدایه فشند پایین‌ترین LD₅₀ را نسبت به سایر جدایه‌ها داشت و نیز میزان مرگ و میر لاروها تحت تأثیر این جدایه تفاوت معنی‌داری با سایر جدایه‌ها نشان داد، بنابراین جدایه فشند به عنوان بیمارگرترین جدایه در آزمایش انتخاب گردید. غلظت‌های به کاررفته در این آزمایش همان غلظت‌های استفاده شده در آزمایش قبل بود. این آزمایش در قالب طرح پایه کاملاً تصادفی با ۶ تیمار غلظت و سه سن لاروی و ۴ تکرار در قالب فاکتوریل در طرح پایه کامل تصادفی انجام شد. هر تکرار شامل ۱۰ عدد لارو بود. بعد از قطره‌گذاری لاروها با غلظت‌های جدایه فشند، لاروها در اتاق رشد با شرایط ذکر شده در آزمایش قبل قرار داده شدند و به منظور تغذیه، برگ توت در اختیار آنها قرار داده شد. مرگ و میر روزانه لاروها تا ۱۲ روز ثبت شد. این آزمایش برای لاروهای

بالا و پایین LD₅₀ بود که حکایت از عدم تفاوت معنی‌دار بین آنهاست. اگرچه شیب خط رگرسیون (شکل ۲) برای تمام جدایه‌ها تقریباً یکسان بود اما فاصله از مبدأ برای جدایه‌های مختلف متفاوت دیده شد که نشان‌دهنده تفاوت در میزان حساسیت لاروها می‌باشد.

و پایین آن برای جدایه فشند ($6/9 \times 10^4$ - $6/6 \times 10^3$) کیندی در میلی‌لیتر، پایین‌تر از سایر جدایه‌ها بود (جدول ۲). قارچ *I. farinosae* با LD₅₀ معادل ($9/5 \times 10^0$ - $4/9 \times 10^6$) کیندی در میلی‌لیتر، از نظر بیماری‌گری در رتبه دوم و بعد از فشند قرارگرفت. سه جدایه دیگر دارای همپوشانی بین حدود

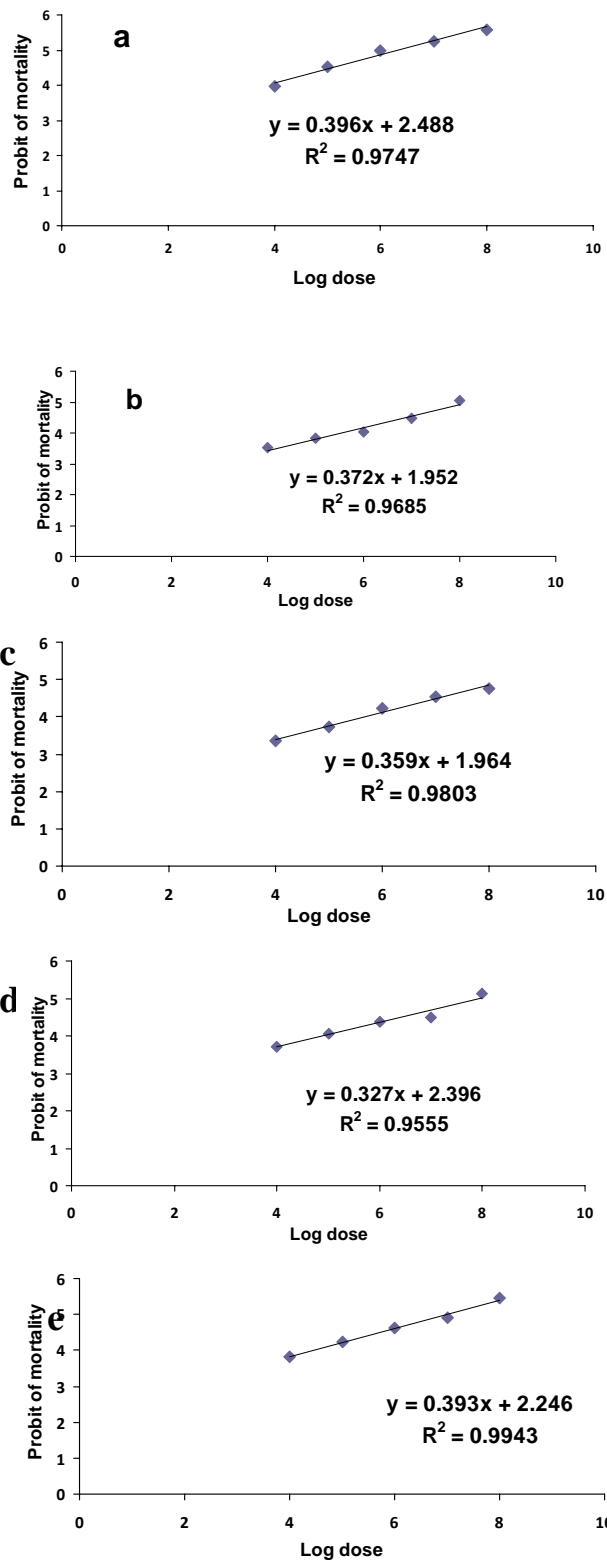
جدول ۲- LD₂₅ و LD₅₀ با حدود اطمینان (۹۵٪) جدایه‌های *B. bassiana* و یک جدایه *I. farinosae*

روی لاروهای سن چهار پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار

X ²	Slope±se	LD ₂₅ (95% CL)	LD ₅₀ (95% CL)	جدایه‌ها
۰/۸۴	۰/۳۹±۰/۴	$3/8 \times 10^2$ ($0/4 \times 10^1$ - $1/4 \times 10^3$)	$0/2 \times 10^3$ ($6/6 \times 10^3$ - $6/9 \times 10^4$)	Fashand
۱/۰۳	۰/۳۷±۰/۶	$2/2 \times 10^0$ ($5/6 \times 10^4$ - $8/2 \times 10^0$)	$1/3 \times 10^7$ ($2/8 \times 10^6$ - $2/8 \times 10^8$)	Ir-k-40
۰/۶۵	۰/۳۵±۰/۶	$3/5 \times 10^0$ ($8/3 \times 10^4$ - $1/7 \times 10^6$)	$3/1 \times 10^7$ ($4/8 \times 10^6$ - $2/1 \times 10^9$)	566
۰/۸۱	۰/۳۲±۰/۷	$7/3 \times 10^4$ ($1/2 \times 10^4$ - $2/8 \times 10^0$)	$7/8 \times 10^6$ ($1/5 \times 10^6$ - $0/2 \times 10^7$)	Spt-22
۰/۲	۰/۳۹±۰/۷	$1/7 \times 10^4$ ($2/9 \times 10^3$ - $5/7 \times 10^4$)	$9/5 \times 10^0$ ($0/3 \times 10^0$ - $4/9 \times 10^6$)	1872c

غلظت‌های 10^7 و 10^8 بالاترین تلفات را ایجاد کردند، هرچند تفاوت معنی‌داری از نظر آماری بین میزان تلفات ایجادشده توسط این دو غلظت مشاهده نشد (جدول‌های ۷، ۸ و ۹). جدول ۳ همپوشانی حدود بالا و پایین LD₅₀ مربوط به لاروهای سن ۲ و ۳ را نشان می‌دهد که در واقع بازگوکننده مشابهت تأثیر زهرآگینی جدایه فشند برای این دو سن لاروی می‌باشد. همچنین LD₅₀ قارچ برای لاروهای سن ۵ به طور معنی‌داری بالاتر از سنین لاروی پایین‌تر بود. این یافته‌ها نشان‌داد که حساسیت لاروهای سن ۲ و ۳ به جدایه فشند بیش از سایر سنین لاروی بوده‌است.

بیماری‌گری جدایه فشند به‌عنوان زهرآگین‌ترین جدایه روی لاروهای سنین ۲، ۳ و ۵ آفت بررسی‌شد. این قارچ با غلظت‌های متفاوت سبب مرگ و میر لاروهای سنین مختلف شد، اما میزان این مرگ و میرها تفاوت معنی‌داری باهم داشت. لاروهای سنین ۲ و ۳ مرگ و میر بالاتری نسبت به لاروهای سن ۵ نشان دادند (جدول‌های ۷، ۸ و ۹). این کاهش نسبی مرگ و میر لاروهای سن ۵ تا حدود زیادی نشان‌دهنده مقاومت بالاتر لاروهای سن ۵ در مقابل جدایه فشند بوده‌است. تأثیر غلظت‌های مختلف جدایه فشند نیز بر میزان مرگ و میر لاروها معنی‌دار بود. در همه سنین لاروی درصد تلفات با افزایش غلظت روند صعودی نشان‌داد.

شکل ۲- رگرسیون پروبیت مرگ و میر لاروهای سن ۴ دو روزه تحت تأثیر جدایه‌های قارچ

a: جدایه فشنند، b: جدایه Ir-k-40، c: جدایه 566، d: جدایه Spt-22 و e: جدایه 1872 c

جدول ۳- LD₂₅ و LD₅₀ محاسبه شده برای جدایه فشنده روی لاروهای سن ۲، ۳ و ۵ پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار

X ²	Slope±se	LD ₂₅ (95% CL)	LD ₅₀ (95% CL)	
۰/۶۲	۰/۴۵±۰/۱	۰/۳×۱۰ ^۴ (۰/۰۵×۱۰ ^۳ -۱/۳×۱۰ ^۴)	۹/۹×۱۰ ^۴ (۲/۲×۱۰ ^۴ -۴/۴×۱۰ ^۵)	لارو سن ۲
۴/۲	۰/۵۸±۰/۱	۱/۷×۱۰ ^۴	۲/۴×۱۰ ^۵	لارو سن ۳
۳/۵	۰/۳۷±۰/۷	۲/۴×۱۰ ^۵ (۱/۴×۱۰ ^۴ -۱/۸×۱۰ ^۶)	۱/۵×۱۰ ^۷ (۳/۲×۱۰ ^۶ -۲/۹×۱۰ ^۸)	لارو سن ۵

جدول ۴- تجزیه واریانس تأثیر تیمارهای مختلف قارچی بر لاروهای سن چهار پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار

منبع	درجه آزادی (df)	مجموع مربعات	میانگین مربعات	F	P-value
تیمار	۲۹	۵۵۳۵۷/۴	۱۹۰۸/۸	۲۵/۰۵	<۰/۰۰۰۱
خطا	۹۰	۶۸۵۸	۷۶/۲		
کل	۱۱۹	۶۲۲۱۵/۴			
جدایه	۴	۷۳۳۴/۱۳	۱۸۳۳/۵	۲۴/۰۶	<۰/۰۰۰۱
غلظت	۵	۴۴۸۰۵/۴۶	۸۹۶۱	۱۱۷/۶	<۰/۰۰۰۱
جدایه×غلظت	۲۰	۳۲۱۷/۸۶	۱۶۰/۸	۲/۱۱	۰/۰۰۹

جدول ۵- مقایسه میانگین‌های (آزمون دانکن) درصد تلفات لاروهای سن چهار تحت تأثیر جدایه‌های مختلف در سطح ۱٪

گروه‌بندی	میانگین تلفات (%)	فاکتور ۱ (جدایه‌ها)
A	۳۹/۳۳	Fashand
B	۳۰/۸۳	1872c
C	۲۲/۸۳	Ir-k-40
C	۲۰	566
C	۱۸/۳۳	Spt-22

جدول ۶- مقایسه میانگین‌های (آزمون دانکن) درصد تلفات لاروهای سن چهار تحت تأثیر غلظت‌های مختلف در سطح ۱٪

گروه‌بندی	میانگین تلفات (%)	فاکتور ۲ (غلظت‌ها)
F	۰	شاهد
E	۱۰	۱۰ ^۴
D	۱۹	۱۰ ^۵
C	۲۹	۱۰ ^۶
B	۴۰	۱۰ ^۷
A	۵۸	۱۰ ^۸

جدول ۷- تجزیه واریانس تأثیر غلظت‌های مختلف جدایه فشنند روی لاروهای سنین مختلف پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار

منبع	درجه آزادی (df)	مجموع مربعات	میانگین مربعات	F	P-value
تیمار	۱۷	۷۸۹۰۰	۴۶۴۱۸/۱۷	۳۸/۸	<۰/۰۰۰۱
خطا	۵۴	۶۴۵۰	۱۱۹/۴		
کل	۷۱	۸۵۳۵۰			
سنین لاروی	۲	۱۰۴۰۸/۳	۵۲۰۴/۱۶	۴۳/۵	<۰/۰۰۰۱
غلظت	۵	۶۴۳۳۳/۳	۱۲۸۶۶/۶	۱۰۷/۷۲	<۰/۰۰۰۱
سنین لاروی × غلظت	۱۰	۴۱۵۸/۳	۴۱۵/۸	۳/۴۸	۰/۰۰۱۴

جدول ۸- مقایسه میانگین‌های (آزمون دانکن) درصد تلفات لاروها در سنین مختلف در سطح ۱٪

گروه‌بندی	میانگین تلفات (%)	فاکتور ۱ (سنین لاروی)
A	۵۷	لارو سن دوم
A	۵۱/۲	لارو سن سوم
B	۲۹/۱۶	لارو سن پنجم

جدول ۹- مقایسه میانگین‌های (آزمون دانکن) درصد تلفات لاروهای سنین مختلف تحت تأثیر غلظت‌های مختلف در سطح ۱٪

گروه‌بندی	میانگین تلفات (%)	فاکتور ۲ (غلظت‌ها)
E	۰	شاهد
D	۲۱/۶	۱۰ ^۴
C	۳۷/۵	۱۰ ^۵
B	۵۳/۳	۱۰ ^۶
A	۷۶/۶	۱۰ ^۷
A	۸۵/۸	۱۰ ^۸

بحث

جدایه‌های فشنند از قارچ *B. bassiana* و 1872c از قارچ *I. farinosae* بیشتر از سایر جدایه‌ها اثر بیماری‌گری داشتند. به‌طوری که اثر قارچ‌های بیماری‌گر *B. bassiana* و *I. farinosae* بر حشرات، توسط محققان دیگر نیز مورد مطالعه قرار گرفته است. به‌عنوان مثال، می‌توان به اثر قارچ *B. bassiana* روی سن *Aelia rostrata* (Boheman) اشاره کرد.

نتایج تحقیق حاضر نشان داد که جدایه‌های قارچ‌های *B. bassiana* و *I. farinosae* سبب مرگ و میر لاروهای سنین مختلف پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار شدند. هرچند که درصد آلودگی ایجاد شده و متعاقباً میزان تلفات تحت تأثیر جدایه‌های مختلف و برای لاروهای سنین مختلف، متفاوت بود. در این تحقیق،

جداسازی شده‌اند. این یافته‌ها تا حدود زیادی در نتایج این تحقیق، به اثبات رسیده است.

در تحقیق حاضر، جدایه فشنند از خاک و جدایه 1872c از سفیره‌های زمستانگذران پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار جداسازی شده بود. این جدایه‌ها در مقایسه با ۳ جدایه دیگر که همگی از روی سن گندم جداسازی شده بودند بیماری‌زایی بیشتری روی آفت نشان دادند. اگر منشأ جداسازی این جدایه‌ها را به‌عنوان عامل مؤثر در بیماری‌گری مورد توجه قرار دهیم، می‌توان چنین احتمالی را در نظر گرفت که محل جداسازی جدایه فشنند (خاک)، زیستگاه گونه‌هایی از بالپولکی‌هایی باشد که به لحاظ مرفولوژی، فیزیولوژی، فیلوژنی و یا رفتاری به آفت مورد آزمایش نزدیک و وابسته هستند. در همین راستا، صفوی و همکاران در سال ۲۰۱۰ اظهار داشتند که در میان جدایه‌های *B. bassiana*، جدایه‌ای که از خاک (زیستگاه گونه میزبان یا گونه‌های نزدیک) جدا شده بود برای ساقه‌خوار اروپایی ذرت، بیماری‌زایی بالاتری نسبت به جدایه‌هایی داشت که از سوسک‌ها و راست‌بالان جداسازی شده بودند.

قارچ بیماری‌گر دیگری که در این تحقیق بیماری‌زایی آن بر لاروهای سن ۴ آفت مورد بررسی قرار گرفت *I. farinosae* بود. جدایه 1872c توانست در غلظت‌های بالا بیش از ۶۰٪ مرگ و میر را سبب شود. با توجه به اینکه این جدایه از سفیره‌های زمستانگذران پروانه‌ی برگ‌خوار سفید اشجار جدا شده بود، بیماری‌زایی بالای آن بر همان حشره منطقی به‌نظر می‌رسد. از مزایای قارچ *I. farinosae* سازگاری بالای آن در دامنه‌های دمایی متفاوت و زنده‌مانی آن در دماهای پایین می‌باشد.

(Mustu *et al.*, 2011)، سفیدبالک (Gennadius)، پروانه (Abood, *et al.*, *Atteva scidoxa* (Meyrick) (Cabanillas and Walker, 2009) *Bemisia tabaci* (Tefera *Chilo partellus* (Swinhoe) پروانه (2010)، *et al.*, 2004)، بید سیب‌زمینی (Sabbour *et al.*, 2002)، ساقه‌خوار نیشکر (Legaspi *et al.*, 2000) و بسیاری از حشرات دیگر اشاره نمود. در ایران نیز تحقیقاتی روی تأثیر قارچ *B. bassiana* بر ساقه‌خوار اروپایی ذرت (Safavi *et al.*, 2010) و ساقه‌خوار برنج (مجیدی و همکاران، ۱۳۹۰) انجام شده است.

بیماری‌گری قارچ *I. farinosae* نیز روی سرخرطومی وسیعی از بال‌پولک‌داران مانند ابریشم باف‌ناجور، کرم طوقه‌بر و کرم سیب (Humber and Hansen, 2005) و پروانه تخم‌انگشتی (Kleespies, *et al.*, 2008) مورد بررسی قرار گرفته است.

تفاوت قدرت زهراگینی در جدایه‌های مختلف *B. bassiana* به خصوصیات فیزیولوژیکی و آنزیمی هر جدایه مربوط می‌شود (Leland, *et al.* 2005). همچنین این اختلاف در زهراگینی جدایه‌ها می‌تواند به منشأ جداسازی جدایه‌ها و گونه‌های میزبان مرتبط باشد. تأثیر منشأ جدایه‌ها روی بیماری‌گری قارچ *B. bassiana* قبلاً گزارش شده است. جدایه‌هایی که زیستگاه آنها و یا گونه‌های میزبان آنها به هم نزدیکتر باشد قدرت بیماری‌گری مشابهی دارند (Vandenberg, 1996). Goettel و همکاران در سال ۱۹۹۰ گزارش کردند که جدایه‌هایی که برای یک میزبان بیماری‌گرتر می‌باشند از همان گونه و یا گونه‌های میزبان وابسته

اشجار بسیار کمتر از لاروهای سن ۴ می‌باشد. به عبارت دیگر، لاروهای سنین بالا و بخصوص سن ۵ دارای تحرک زیادی بوده و ممکن است کنیدی کمتری روی بدن آنها مستقر شده و جوانه‌زنی کند. بنابراین احتمال دارد که در سطح بدن لاروهای سنین پایین در غلظت مشابه کنیدی بیشتری نسبت به لاروهای درشت‌تر مستقر شده و در نتیجه این لاروها حساس‌تر باشند. نتایج ما با یافته‌های دیگر محققان در ارتباط با اثر سن حشره در بیماری‌زایی قارچ، همخوانی داشت. Cabanillas در سال ۲۰۰۹ نشان داد که پوره‌های سنین پایین *Bemisia tabaci*، مرگ و میر بالاتری در نتیجه تیمار با قارچ *Isaria sp.* در مقایسه با پوره‌های سنین بالاتر دارند. در تحقیقی دیگر، میزان تماس کنیدی‌های قارچ با بدن حشره هدف و نقش آن در کیفیت بیمارگری بررسی شد. هنگامی که سوسک‌های بالغ شاخک‌بلند درختان جنگلی (Motschulski) *Anoplophora glabripennis* با کنیدی‌های *B. bassiana* تیمار شدند تلفات سوسک‌ها بسیار بیشتر از لاروها بود. با توجه به اینکه لاروهای چوبخوار سوسک‌های شاخک‌بلند داخل دالان‌های ایجاد شده در تنه درختان میزبان مستقر بوده و تغذیه می‌کنند، بنابراین کاهش حساسیت آنها نسبت به قارچ بیمارگر تا حدود زیادی به محل استقرار آنها و متعاقباً عدم تماس لازم با قارچ و نیز عدم دریافت میزان کافی کنیدی توسط آنها مربوط می‌شد (Dubois et al., 2008).

با در نظر گرفتن شرایط اقلیمی استان گیلان، استفاده از این قارچ‌های بیمارگر به‌ویژه *I. farinosae* که جدایه‌ای بومی محسوب می‌شود و با شرایط منطقه سازگار است، می‌تواند در برنامه‌های مدیریت این آفت

Dobersk و همکاران در سال ۱۹۸۱ گزارش کردند که یک جدایه از این قارچ در دمای ۲ درجه سلسیوس سبب ایجاد بیماری در سوسک پوستخوار نارون گردید. این قارچ در دمای صفر و یا ۵- درجه‌ی سلسیوس فعالیت بیماری‌زایی نشان‌نداد، اما توانست زنده بماند (Machowicz, 1988). هرچند که قدرت بیماری‌زایی آن تابع متغیر دما می‌باشد (Faragues and Bon, 2004). در این تحقیق، این قارچ داخل شفیره‌های زمستان‌گذران آفت مورد آزمایش توانسته بود شرایط سخت زمستان و دمای پایین را تحمل کرده، زنده بماند و قدرت بیماری‌زایی خود را حفظ کند.

علاوه بر خصوصیات فیزیولوژیکی قارچ و منشأ آن، عوامل دیگری نیز در پدیده بیماری‌زایی یک قارچ بیمارگر مهم هستند. به‌عنوان مثال، جوانه‌زنی کنیدی‌ها می‌تواند تحت تأثیر شرایط کلیمایی بخصوص دمای پیرامون کوتیکول حشره، رطوبت نسبی (Keller and Zimmermann, 1989) در دسترس بودن غذا برای قارچ در سطح کوتیکول، درصد بازدارندگی ترکیبات سطح کوتیکول (Hajek and Leger, 1994) و سن حشره میزبان باشد (Cabanillas and Walker, 2009). در این مطالعه، اثر سن حشره در میزان آلوده شدن به قارچ معنی‌دار بود. لاروهای سنین پایین حساسیت بالاتری نسبت به قارچ بیمارگر نشان‌دادند، چنانکه اختلاف معنی‌داری بین LD₅₀ در لاروهای سن ۲ و ۳ در مقایسه با لاروهای سن ۵ به‌دست آمد. بنابراین چنین به‌نظر می‌رسد که لاروهای سنین پایین به دلیل داشتن کوتیکول نرم‌تر و آگزوکوتیکول نازک‌تر نسبت به لاروهای درشت‌تر حساسیت بیشتری دارند. به‌علاوه تحرک لاروهای سنین پایین پروانه‌ی برگ‌خوار سفید

- Baskar, K., Raj, G., Mohan, P., Lingathurai, S., Ambrose, T., and Muthu, C., 2012. Larvicidal and growth inhibitory activities of entomopathogenic fungus, *Beauveria bassiana* against Asian army worm, *Spodoptera litura* Fab. (Lepidoptera: Noctuidae). *Journal of Entomology*, 9(3): 155-162.
- Cabanillas, H., Walker, A., 2009. Pathogenicity of *Isaria* sp. (Hypocreales: Clavicipitaceae) against the sweet potato whitefly B biotype, *Bemisia tabaci* (Hemiptera: Aleyrodidae). *Crop Protection*, 28: 333-337.
- Choi, Y. C., Lee, S. W., Shin, Y. H., Lee, K. H., 1986. Studies on the mass production of *Bacillus thuringiensis* as a microbial insecticide. *Research Reports of the Rural Development Administration, Plant Environment, Mycology and Farm Products Utilization*, 28: 56-59.
- Doberski, J. W., 1981. 'Comparative Laboratory Studies on Three Fungal Pathogens of the Elm Bark Beetle *Scolytus scolytus*: Effect of Temperature and Humidity on Infection by *Beauveria bassiana*, *Metarhizium anisopliae* and *Paecilomyces farinosus*', *Journal of Invertebrate Pathology*, 37: 195-200.
- Dubois, T., Lund, J., Leah S., Bauer, L., Hajek, A., 2008. Virulence of entomopathogenic hypocrealean fungi infecting *Anoplophora glabripennis*. *BioControl*, 53: 517-528.
- Fargues, J. and Bon, M. C., 2004. 'Influence of Temperature Preferences of Two *Paecilomyces fumosoroseus* Lineages on their Co-infection Pattern', *Journal of Invertebrate Pathology*, 87: 94-104.
- Hajek, A. E. and Leger, R. J., 1994. Interactions between fungal pathogens and insect hosts. *Annual Review Entomology*, 39: 293-322.
- Humber, R. A. and Hansen, K. S., 2005. 'USDA-ARS Collection of entomopathogenic fungal cultures (ARSEF)', ARSEF-Catalog: Host by Fungus. Available on: <http://arsef.fpsnl.cornell.edu>.
- Jasinka, J., 1984. Farm studies on application techniques and pesticide efficiency against *Hyphantria cunea*. *Növényvedelem* 20: 368-372.
- Keller, S and Zimmermann, G., 1989. Mycopathogens of soil insects: 239-290. In: Wilding, N., (Ed.) *Insect-Fungus Interactions*. Academic Press, London, 912p.
- Kleespies, R. G., Huger, A. M., and Zimmermann, G., 2008. 'Diseases of Insects and Other Arthropods: Results of Diagnostic Research Over 55 years', *Biocontrol Science and Technology*, 18: 439-484.
- Legaspi, J., Poprawski, T. J., and Legaspi, B. C., 2000. Laboratory and field evaluation of

مهم جایگاه ارزشمندی داشته باشد. بنابراین ضروریست آزمایش‌هایی در سطح عرصه برای تعیین بیماری‌گری این قارچ‌ها صورت پذیرد تا در کنار نتایج آزمایشگاهی این تحقیق و موارد مشابه، بتوان راهکاری مناسب برای کنترل این آفت ارائه نمود.

سپاسگزاری

نگارندگان از همکاری‌های مؤسسه تحقیقات گیاهپزشکی کشور و مؤسسه‌ی تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور به دلیل در اختیار قرار دادن جدایه‌های قارچ و امکانات آزمایشگاهی قدردانی می‌نمایند.

منابع مورد استفاده

- رضایی، و. ۱۳۸۳. زیست‌شناسی شب پره سفید آمریکایی درختان *Hyphantria cunea*، فون دشمنان طبیعی و کارایی زنبور پارازیتوئید آن *Chouioia cunea* در استان گیلان. پایان نامه دکتری حشره‌شناسی کشاورزی. دانشگاه تربیت مدرس. صفحه ۳۵-۱۲.
- مجیدی، ف.، پاداشت، ف. و نحوی، م. ۱۳۹۰. کنترل بیولوژیکی جمعیت زمستان‌گذران کرم ساقه خوارنوازی برنج پس از برداشت برنج بوسیله قارچ *Beauveria bassiana* در شرایط مزرعه. نشریه حفاظت گیاهان (علوم و صنایع کشاورزی). ۲۵(۲): ۱۹۳-۱۸۶.
- Abood, F., Bajwa, G. A., Ibrahim, Y. B. and Sajap, A. S., 2010. Pathogenicity of *Beauveria bassiana* against the Tiger moth, *Atteva sciodoxa* (Lepidoptera: Yponomeutidae). *Journal of Entomology*, 7(1): 19-32.
- Agudelo, F., and Falcon, L. A., 1983. Mass Production, Infectivity and Field Application Studies with the Entomogenous Fungus *Paecilomyces farinosus*, *Journal of Invertebrate Pathology*, 42: 124-132.
- Ayyasamy, R., Baskaran, P., 2005. Effect of temperature and relative humidity on radial growth and sporulation of *Paecilomyces farinosus*. *Journal of Food Agricultural Environment*, 3(1):137-138.

- Smith, P., 1993. Control of *Bemisia tabaci* and the Potential of *Paecilomyces fumosoroseus* as a Biopesticide, *Biocontrol News and Information*, 14: 71-78.
- Tefera, T., Pringle, K. L., 2004. Evaluation of *Beauveria bassiana* and *Metarhizium anisopliae* for Controlling *Chilo partellus* (Lepidoptera: Crambidae) in Maize. *Biocontrol Science and Technology*, 14(8): 849-853.
- Vandenberg, J. D., 1996. Standardized bioassay and screening of *Beauveria bassiana* and *Paecilomyces fumosoroseus* against the Russian wheat aphid (Homoptera: Aphididae). *Journal of Economic Entomology*, 89: 1418-1423.
- Vandenberg, J. D., Shelton, A. M., Wilsey, W. T. and Ramos, M., 1998. Assessment of *Beauveria bassiana* sprays for control of Diamondback moth (Lepidoptera: Plutellidae) on Crucifers. *Journal of Economic Entomology*, 91(3): 624-630.
- Yang, B., Li, T. S., Liu, C. Y., Yao, J. P. and Wu, T. L., 2005. Studies on the impact of rotate speed of rocking bed, initial inoculums and initial pH value on mycelial biomass of *Paecilomyces farinosus*. *Journal of Yunnan University*, 27(3): 267-271 (in Chinese with English abstract).
- Yang, Z. Q., Wang, X. Y., Wei, J. R., Qu, H. R., Qiao, X. R., 2008. Survey of the native insect natural enemies of *Hyphantria cunea* (Drury) (Lepidoptera: Arctiidae) in China. *Bulletin of Entomological Research*, 98(3): 293-302.
- Yang, S., Zhuang, H., Li, Y. and Kuang, R., 2009. Insecticidal efficacy of *Isaria farinosa* in different life stages of *Pissodes punctatus* (Coleoptera: Curculionidae). *Journal of Pest Science*, 82: 321-325.
- Ze, S. Z., Zhou, N., Liu, H.P., Chen, P., and Li, H. R., 2006. Production process of *Paecilomyces farinosus*, an entomopathogenic fungus, *Journal of west china forestry science*, 35(1): 112-116.
- Zimmermann, G., 2012. The entomopathogenic fungi *Isaria farinosa* (formerly *Paecilomyces farinosus*) and the *Isaria fumosorose* species complex (formerly *Paecilomyces fumosoroseus*): biology, ecology and use in biological control. *Biocontrol Science and Technology*, 18(9): 865-901.
- *Beauveria bassiana* against Sugarcane Stalkborers (Lepidoptera:Pyralidae) in the lower Rio Grande valley of Texas. *Journal of Economic Entomology*, 93(1): 54-59.
- Leland, E. J., Mcguire, M. R., Grace, G. A. Jaronski, S. T., Ulloa, M., Park, Y. H. and Plattner, R. D., 2005. Strain selection of fungal entomopatogen, *Beauveria bassiana*, for control of plant bugs (*Lygus* sp.) (Heteroptera: Miridae). *Biologic Control*, 35: 104-114.
- Li, Z., 1998. List of the insect hosts of *Beauveria bassiana*. 241-255. In: Li, Z., Z.(Ed.) Qstudy and application of entomogenous fungi in china. Academic peridical Press, Beijing, 1072p.
- Machowicz-Stefaniak, Z., 1988. Studies on the Effect of Temperature on the Growth and Development of the Fungus *Paecilomyces farinosus*. 18: 121-130.
- Mustu, M., Demirci, F. Kocak, E., 2011. Mortality effects of *Isaria farinosae* (Holm.) and *Beauveria bassiana* (Balsamo) vuillemin (Sordariomycetes: Hypocreales) on *Aelia restrata* Boh. (Hemiptera: Pentatomidae). *Turkish Entomology*, 35: 559-568.
- Pogetto, M. and Wilcken, F., 2012. The effect of *Beauveria bassiana* on Brazilian Poplar moth *Condylirrhiza vestigialis* (Lepidoptera: Crambidae). *Journal of Plant Protection*, 52(1): 10-14.
- Rehner, S. A., Buckley, E., 2005. A *Beauveria* phylogeny inferred from nuclear ITS and EF1-a sequences: evidence for cryptic diversification and links to *Cordyceps teleomorphs*. *Mycologia*, 97: 84-98
- Sabbour, M. M., 2002. The role of chemical additives in enhancing the efficacy of *Beauveria bassiana* and *Metarhizium anisopliae* against the Potato Tuber Moth *Phthorimaea operculella* (Zeller) (Lepidoptera: Gelechiidae). *Pakistan Journal of Biological Sciences*, 5(11): 1155-1159.
- Safavi, S. A., Kharrazi, A., Rasoulian, G. h., and Bandani, A., 2010. Virulence of Some Isolates of Entomopathogenic Fungus, *Beauveria bassiana* on *Ostrinia nubilalis* (Lepidoptera: Pyralidae) Larvae. *Journal of Agricultural Science Technollogy*, 12: 13-21.